

**„ЗА ДРЕВНОСТТА НА БАЩИНАТА ЗЕМЯ И ЗА БЪЛГАРСКИТЕ ДЕЛА“ НА
ПЕТЪР БОГДАН БАКШИЧ – СТРУКТУРА, СЪДЪРЖАНИЕ, ОСНОВНИ
ИСТОРИЧЕСКИ ИЗТОЧНИЦИ**

Цветан ВАСИЛЕВ

Софийски университет „Св. Климент Охридски“

E-mail: cvasilev@uni-sofia.bg

**„THE ANTIQUITY OF THE FATHERLAND AND THE DEEDS OF THE BULGARIANS“ BY
PETAR BOGDAN BAKSIĆ – STRUCTURE, CONTENTS, MAIN HISTORICAL SOURCES**

Tsvetan VASILEV

Sofia University “St. Kliment Ohridski“

E-mail: cvasilev@uni-sofia.bg

ABSTRACT: This preliminary study of the only extant manuscript of the historical tractate, written by the catholic archbishop Petar Bogdan Baksić (1601–1674) in Latin and rediscovered in 2017, aims to reveal the methodological principles of the author, the structure and the historical sources of the text. In the treatise there is evidence about the date of its creation (1666) as well as about the main historical sources used by the author. These sources include some well known historical works written by Caesar Baronius, Antonio Bonfini, Martin Cromer, Mauro Orbini, the popular Luca Wadding’s *Annales Minorum*, dogmatical works and hagiographical accounts of authors such as Charles Vialart, Sixtus of Siena, Pietro de’ Natali, Ivan Tomko Marnavič, Latin translations of medieval ecclesiastical histories, etc. The article claims that the main goal of the author was to offer a historical account of the catholicism in the Bulgarian lands, mainly in the region around Chiprovez, called “fatherland” by Petar Bogdan. Beginning with a preface, the tractate is divided into seventy chapters with separate titles. The tractate is much more than a work of a scholar: it is a confession of faith by one of the leading Bulgarian intellectuals and spiritual figures of the 17th century. Driven by love for his fellow citizens, Petar Bogdan was committed to leave a meaningful and powerful message for the future generations. This is evidenced for instance by the following words in the preface, quotation from Cicero: *Parents are dear; dear are children, relatives, friends; one native land embraces all our loves; and who that is true would hesitate to give his life for her, if by his death he could render her a service* (Cic. Off. 1. 57.)?

KEYWORDS: Latin historiography, Catholicism, Franciscan Order, Petar Bogdan.

В края на 2017 г. бе направено значимо и дългоочаквано откритие за българската историческа и филологическа наука: проф. Лилия Илиева успя да издири ръкописа на първия исторически трактат, написан на латински език в периода на нашето Предвъзраждане, чието авторство принадлежи на Петър Богдан Бакшич (1601 – 1674)¹. Сборният ръкопис, съдържащ и други съчинения на историческа и религиозна тематика на различни автори, се съхранява в Библиотека Естензе в гр. Модена във фонда на Джузепе Кампори и фигурира в описа, публикуван от палеографа Раймондо Вандини през 1886 г. като кодекс № 689 (Vandini, 1886, p. 229 – 230). Ръкописът е с обем 200 страници, от fol. 308r до fol. 407v².

Настоящата публикация има за цел да представи първоначални наблюдения върху структурата и съдържанието на текста, както и някои от основните исторически източници, на които авторът се е позовавал в своето съчинение. Петър Богдан е ползвал и десетки литературни източници от по-общ характер, които бихме могли да характеризираме като *loci communes* или „обща места“: кратки прозаични и поетични текстове, мъдри мисли и сентенции от съчинения,

¹ Вж. Илиева, 2018. Благодаря на проф. Илиева за това, че ми предостави копие от ръкописа за изследване и публикуване.

² В пагинацията е пропуснат един лист между fol. 357 и fol. 358.

обхващащи целия спектър на литературата, писана на латински от Античността до съвременната за автора епоха³.

Определението „трактат“⁴ подхожда добре на творбата на Петър Богдан, тъй като в нея е заложена обосновка на целите на труда в предговора, а в същинската част е налице хронологична подредба на отделни периоди в историята на католицизма и францисканското мисионерство по българските земи, съчетани с извадки от актуални за времето исторически съчинения, главно на католически учени, а също обилен документален материал, сведения на очевидци, безценни лични впечатления – крайният резултат от този огромен труд е едно живо свидетелство за историята и подема на католическото движение през 17. век у нас, представено при това от един от бележитите му ръководители.

Някои от основните моменти в съдържанието бяха известни най-вече от откритата от Божидар Димитров рецензирана, но непълна версия на трактата (вж. Димитров, 1985).

Иван Дуйчев е предположил основателно, че Петър Богдан изглежда се е постарал „да постави историята на католишкото движение у нас в рамките на общата българска история“ (Клайнер, 1977, с. 6). Заявка за горното е дадена още в заглавието на текста: *Fratris Petri Deodati à Chiprovatio Ordinis minorum de Observantia Archiepi(scopi) Sardicensis Sophiensis nuncupati de antiquitate Paterni soli, et de rebus Bulgaricis ad suos Compatriotas* – „(Трактат) на брат Петър Богдан от Чипровец от ордена на братята минорити обсерванти, провъзгласен за архиепископ Сардикийски Софийски, за древността на бащината земя и за българските дела към своите съотечественици“.

Във фразата „за древността на бащината земя“ Софийският архиепископ посочва главната тема на трактата – историята на християнството по българските земи и древните, според автора, корени на католицизма в региона около Чипровци, наречен „бащина земя“. А зад израза „за българските дела“ би следвало да разбираме по-широката рамка или контекста на главната линия на изложението, т.е. отношенията между българи и християни в периода преди покръстването на българите при княз Борис I, както и други подбрани от Петър Богдан моменти от средновековната българска история. Последното уточнение в заглавието – „към своите съотечественици“, разкрива адресата: най-вече католиците от Чипровския край, макар че освен за тях, трактатът е бил предназначен и за западния читател. Това се доказва красноречиво от езика на трактата, но и от други косвени данни⁵. Петър Богдан е предпочел латинския език като носител на посланието си, защото през 17. век езикът на Овидий и Хораций все още е изпълнявал ролята на *lingua franca*, на международен език в сферата на образованието, политиката, дипломатията, задължителна комуникативна норма и за прелатите на Католическата църква.

Историческият трактат е разделен на седемдесет глави, предхождани от *Предговор* (*Praefatio*), а последната 70. глава завършва с обръщение към „любезния читател“ (*Ad benevolunt lectorem*). Всяка глава има самостоятелно заглавие и е написана под формата на кратко есе. Стилът на цитиране и на оформяне на коментарния апарат в маргиналните бележки отговаря напълно на характеристиките на едно научно съчинение от епохата.

Освен тези суховати факти обаче трактатът представлява нещо много повече: това е изстрадана изповед на вярата⁶, носеща заряда на отдаден на делото си духовник, едно подредено

³ Тези източници не са обект на тази статия, тъй като числото им е огромно. На места Петър Богдан цитира и някои съчинения на старогръцки автори в латински превод, като например логическия трактат *Топика* на Аристотел или *История на Пелопонеската война* на Тукидид. Отделно направление в проучването представляват документалните и картографските източници.

⁴ От лат. глагол *tracto*, -age: „изследвам, обсъждам, излагам“.

⁵ Петър Богдан например обяснява значението на името на с. Клисуря по следния начин: „кисуря означава теснина на местност или планински пролом“ (18. глава, fol. 325v); обяснява значението на кадия (*cadî*): „обществен нотариус“; на спахии: „войници, които нямат друга издръжка от Отоманския двор, освен предоставените им села и имоти, които владеят – и те изтръгват насила десетък и определена сума от всяка една къща на своите поданици, без данъка, който е предназначен единствено за султана“ (пак там, fol. 325v); превежда на латински името на село Петкладенци: *quinque fontes* (29. глава, fol. 342r). Това ясно сочи, че авторът мисли за читателска публика, незапозната с българските реалии. ⁶ Лат. *professio*.

в своята вътрешна логика съчинение на интелектуалец и ерудит, поднесено със забележителен литературен усет. Текстът приковава вниманието със силата на духовното си послание, излизащо извън рамката на конкретния исторически момент, и със способността да ни предаде и да ни докосне с дълбочината на мисълта си.

В дух на монашеско смирение и като поставя личността си на заден план, главата на католиците в България още в началото обяснява необходимостта от написването на историческо съчинение не със своето лично намерение, а със силното желание на своите съотечественици. За себе си посочва мотива да остави свидетелство за „нашата любов към отечеството“⁶ (Praefatio). Следва и първият цитат от поредицата литературни и библейски пасаж, внимателно подбрани за целите на трактата, от първа книга на философския трактат *За задълженията* на Марк Тулий Цицерон:

*Понеже са скъпи родителите, скъпи са децата, близките, приятелите, ала отечеството е обхванало цялата любов на всички към всичко – кой добър гражданин би се поколебал да срещне и смъртта, стига само да му бъде полезен?*⁷

Любовта към ближния⁸ и съотечествениците, в съчетание с пастирския дълг да посява вярата в Бога и да поддържа жив пламъка ѝ – това е движещата сила зад всяка дума в текста на Петър Богдан.

Още в началните параграфи, при това на два пъти – в 1. и в началото на 2. глава, Сардикийският архиепископ заявява, че има намерението да представи едно изложение на католическата вяра по българските земи с изричното предупреждение, че в него няма да разглежда политически теми:

Nostra enim sollicitudo non est de politica libertate, quę iam ante trecentos annos amissa est, nec de tectis, et p̄d̄iis, q(ui)a cives, et compatriotę nostri utcunque ad huc possident ea; sola v(er)o fides catholica, et templa nobis in animo sunt (1. глава, fol. 309r).

*Всъщност нашата загриженост не се отнася за политическата свобода, изгубена още преди триста години, нито за къщи и чифлици, понеже гражданите и нашите съотечественици и до днес притежават всичко това. Ние мислим единствено за католическата вяра и за храмовете*⁹.

В 21. глава откриваме и още едно ключово послание, отправено към бъдещето:

[...] quia narratio est quędam quasi sedes, et fundamentum firmissimum constituendę fidei (21. глава, fol. 329v).

[...] *понеже този разказ е нещо като крепило и най-твърдо основание за построяването на вярата.*

Авторът на „За древността на бащината земя и за българските дела“ не посочва изрично датата на написването на своя исторически труд. Но все пак от пасаж в 55. глава узнаваме, че е писал редовете му през 1666 г.:

⁶ 1 л. мн. ч. за т.нар. pluralis modestiae.

⁷ Cic. Off. 1. 57.

⁸ Лат. caritas – „братолюбие“, напълно в съзвучие и от един корен с прилагателните cari (parentes, liberi) от трактата на Цицерон.

⁹ В курсив са дадени преводи на подбрани извадки от трактата.

Nos enim, qui sumus oculati testes, et qui ter Custodię Bulgarię et Valachię p̄reŕfuimus; et ab anno 1639 usque ad p̄(re)ntem annum 1666 Administratores Valachię à sede Ap(osto)lica deputati fuimus, Valachiam sepius visitavimus, Valachię enim limites toties peragravimus, et usque ad p̄(re)ntem diem Vicarii Ap(osto)lici in eadem provincia officium, seu potestatem retinemus ab Urbano 8.o S(anct)ę Mem(ori)ę nobis concessum ad praesentem annum 1666 (55. глава, fol. 381r).

Ние, обаче, като очевидци, който три пъти е бил начело на кустодия България и Влахия, който от 1639 г. чак до настоящата 1666 г. е бил назначен от Апостолическия престол за управител на Влахия¹⁰, сме посещавали Влахия често, прекосявали сме пределите на Влахия толкова много пъти, а и чак до ден днешен изпълняваме длъжността на апостолически викарий, поверена ни от Урбан VIII, свята му памет, в тази провинция.

Във 2. глава, fol. 309v, Петър Богдан подготвя читателя за онова, което предстои да прочете, прави характеристика на съчинението и кратък преглед на съдържанието:

Nobis verò, quibus veritas cordi e(st), non modò simplicem historiam, verum e(tia)m, et illam utrumque comprehendentem, res gestas scilicet, et cronichon, simul et apologeticum texere necessarium erit, ita ut unumq(ui)dque pro opportunitate poterit suum servare ordinem: cuius rei ca(usa)m ante o(mn)ia distinctionem regnorum, ac provintiarum, deinde nostrorum antiquorum in catholicam fidem, et Rom(anae) Eccl(esi)ę ritum propensionem, postremò verò novellę plantę ad gremium catholice Eccl(esi)ę reductionem, et cętera, quę seraphicam spectant religionem, fidei(te)r, et sincerè prosequi invigilabimus (2. глава, fol. 309v).

Но на нас, на които истината ни е присърце, ще ни е нужно не просто да съставим история, но такава, която обхваща и хрониката на отминалите събития, заедно с това да бъде апология, и то така, че по възможност всяко да спазва своя ред. Затова преди всичко ще се постараме вярно и искрено да проследим първопричината¹¹, разделението на царства и провинции, след това ще засегнем предразположението на нашите предци към католическата вяра и обряда на Римската църква, а най-накрая връщането на младите кълнове в лоното на католическата църква, както и други неща, които се отнасят до Серафическия орден¹².

Параграфът е изключително важен, защото Петър Богдан използва три важни определения за своя текст: за него той е едновременно история, хроника и апология: историята е „проста“ (simplex historia), когато само изрежда минали събития, но поставянето и подреждането им във времето вече е chronicon. Апологията, т.е. защитата на католиците по българските земи, е третият елемент, който оправдава наличието на първите два. Освен това в описанието на откриваме някои важни акценти, които следва да бъдат коментирани малко поподробно:

- *разделението на царства и провинции*

Петър Богдан подготвя читателя за същинската част, която започва с описание на „Царство България“ (Regnum Bulgariae) – нахлуването на българите през Дунава и заселването

¹⁰ Може би в смисъл на ръководното лице за региона в рамките на Францисканския орден на миноритите обсерванти, към който е принадлежал Петър Богдан.

¹¹ Трудно е да преценим точния смисъл на „causa“ в този контекст: дали става дума за конкретна първопричина, която не е спомената тук, дали думата е апозиция към „разделението на царства и провинции“, или е изказване по принцип, т.е. че Петър Богдан би искал преди всичко да търси „причината“ зад всяко едно явление.

¹² „Серафически“ е епитет на Францисканския орден.

им в старите римски провинции Мизия, Тракия, Дардания и Източен Илирик, когато те заварили и избивали по думите му „християнски народи“¹³. Наименованията на провинциите са взети от трите основни исторически съчинения, ползвани за справка: *Църковни анали* на Цезар Бароний (Baronius, 1864 – 1883), цитирано от Петър Богдан най-вече по епитомето на французина Анри дьо Спонд (Spondanus, 1660), *За произхода и делата на поляците* на Мартин Кромер (Cromerus, 1589), както и *Хроника на унгарските дела* на Антонио Бонфини (Bonfinius, 1606).

Петър Богдан посочва и конкретна дата на това нахлуване, а според него и на заселването на българите отсам Дунава, взета от анализите на Бароний: 495-та, и допълва: „или 499-та година според епитомето на Спонд“ (8. глава, fol. 314v). Всъщност това е първото споменаване на етнонима „българи“ в анализите на Бароний.

- *предразположението на нашите предци към католическата вяра и обряда на Римската църква*

С тези думи Петър Богдан разкрива една от основните си идеи, закодирана в *propensio* – да покаже древните корени на католическото население около Чипровец, с което да усилва вярата на своите съвременници: основна предпоставка за оцеляването на католицизма и в бъдещето.

- *върщането на младите кълнове в лоното на католическата църква*

С това уточнение главата на католиците насочва вниманието към темата за покръстването на първите групи от павликяни, дело, започнато от босненския францисканец и пръв епископ на българските католици Петър Салинат.

- *други неща, които се отнасят до Серафическия орден*

Твърде обобщаващи, тези думи се отнасят за периода, когато Петър Богдан се превръща постепенно в ръководен фактор за католическото движение в българските земи.

Опирайки се на тези акценти, ще си позволим да предложим следната структура на „За древността на бащината земя и за българските дела“:

Първи раздел: Въведение. Включва предговора (*Praefatio*), 1. и 2. глава, в които Петър Богдан се обръща към своя читател и обосновава необходимостта от такъв трактат, дефинира и описва историографските принципи, от които ще се ръководи:

Novimus præterea tria esse necessaria, ut rerum gestarum veritas comprobetur: videlicet, ut non sit res ficta, et mendax, de qua tractatur, et ut cum temporibus consentiat, nec sit studii morbo affecta proprioque corrupta iudicio (*Praefatio*, 308v).

Знаем, освен това, че за доказването на истинността на отминали събития са нужни три неща: очевидно събитието, което се разглежда, да не е измислено и лъжовно, да отговаря на съответното време и да не е засегнато от болестта на амбицията, покварено от собствено пристрастие.

Втори раздел: История на християнството по българските земи до покръстването на българите при княз Борис I. Обхваща девет глави: от трета до единадесета. Започва с географско описание на „царствата и провинциите“, т.е. на „Царство България“ (*Regnum Bulgariae*), една често дискутирана тема и в релациите на Петър Богдан¹⁴. Тук са използвани най-много исторически съчинения – всички те са печатни издания от съвременния за автора период. С това отговаряме и на един съществен въпрос: дали Петър Богдан е използвал загубени или необнародвани източници на информация и дали дава непознати сведения за средновековното българско минало? Всъщност Петър Богдан е използвал достиженията на съвременната за него католическа историография. Основните подтеми в раздела са идването и настаняването на българите отсам Дунава, сблъсъкът им със завареното християнско население, списък на

¹³ Заглавието на четвърта глава гласи: *Bulgari occupantes provintias Europeas, populos cristianos invenerunt* (fol. 310v).

¹⁴ Вж. например релацията на Петър Богдан от 1640 г., преведена от И. Дуйчев (Дуйчев, 1939).

християнски мъченици от гр. Томи, сведения за древното християнство по българските земи: християнските църкви в Тракия и Илирик, имената на епископите, участвали в Първия вселенски събор.

Съществена в този раздел е и темата за християнското минало на Сердика и провеждането на Сердикийския събор от 343/4 г. Петър Богдан приема за дата на провеждането 347 г., посочена в анализите на Цезар Бароний и в съкратеното издание на Анри дьо Спонд. Софийският архиепископ изразява открито своето възмущение към италианеца Маурицио ди Грегорио, който е отбелязал в свое съчинение, че Сердикийският събор бил проведен в гр. Сарди в Мала Азия.

В 8. глава е представено за пръв път име на средновековен български владетел – това е хан Крум, който при завземането на Сердика през 808 г. „избил хиляди войници и обикновени хора“. Средновековните български владетели, споменати и коментирани от Петър Богдан, са общо трима: хан Телериг, понеже бил първият от българите, които приели християнско кръщение през 777 г., хан Крум, заради жестокостта му към християните, и княз Борис I, понеже покръстил българите. Споменат е и Цок, описан в менология на Василий II като неблагочестивия приемник на хан Крум, отговорен за екзекуцията на епископа на гр. Адрианопол, Мануил.

Най-важната в раздела е темата за приемането на християнството, като тук Петър Богдан приема за меродавна датата 845 г., когато „българското племе приело християнската вяра при управлението на папа Николай I, от когото то чрез пратеници пожелало епископи и свещеници, за да наставляват народа“¹⁵. Специално внимание е отделено на споровете между папските легати и представителите на източните църкви в края на заседанията на Осмия събор, проведен в Константинопол през 869 г., когато се взема решението българската църква да бъде под юрисдикцията на Константинополската патриаршия. Разделът завършва с разсъждения за причините за разделянето на Източната от Западната църква, което според Петър Богдан възникнало заради константинополския патриарх Фотий, който „докарал отвратителната схизма в Божията църква и завлякъл със себе си в пропастта всички гърци“ (11. глава).

Освен добре известните съчинения на Цезар Бароний, съкратеното издание на Барониевите анали на Анри дьо Спонд, историите на Антонио Бонфини и на Мартин Кромер, в този раздел Петър Богдан цитира и други съчинения с разнообразен жанров обхват: географски, църковно-исторически, църковно-географски, агиографски и догматични съчинения, пътеписи и наръчници, най-важните от които са следните¹⁶:

1. *Римски мартирологий*, отпечатан за пръв път през 1538 г. Претърпява няколко редакции от Цезар Бароний (вж. например Varonius, 1586).

2. Латинският превод на *Хронография* на Теофан Изповедник, дело на Анастасий Библиотекар. Съчинението е цитирано по изданието *Смесена история* (Historia Miscella) на ломбардския историк Ландолф Сагакс, продължител на Historia Romana на Павел Дякон (Sagax 1569).

3. *Свещена география* на французина Шарл Виалар¹⁷ (Vialart 1641).

4. Епископският списък от латинския превод на *Хронология* на патриарх Никифор I¹⁸.

¹⁵ Bulgara gens sub Nicolao P(rim)o Pontifice anno 845 Christi fidem amplexa est, à quo per Legatos, ut visum est, Ep(iscop)os, et Sacerdotes ad erudiendos populos expostularunt (10. десета глава, fol. 316 r). Датата е цитирана по изданието на Анри дьо Спонд.

¹⁶ Някои от посочените произведения, като например *География* на Клавдий Птолемей, са преиздавани многократно през 16. и 17. век, затова е невъзможно да се посочи и конкретното печатно издание, ползвано от Петър Богдан, ако той не е посочил допълнителни данни, по които да се извърши по-точна идентификация, например страница или година на издаване.

¹⁷ Charles Vialart, известен и като Шарл де Сен Пол, лат. Carolus a Sancto Paulo.

¹⁸ Chronologia Sancti Nicephori episcopi Constantinopolitani Anastasio Bibliothecario interprete. – PL 129, col. 511–554.

5. *Животът на пророците, апостолите и седемдесет и двамата ученици на ПсевдоДоротей* (Schermann 1907).
6. *Хиацитт, за бисерите на Тридентския събор* на доминиканеца Маурицио ди Грегорио (De Gregorio, 1617).
7. *Света библиотека* на католическия богослов Сикст от Сиена¹⁹ (Senensis, 1566).
8. *Изобилие на Илирийската царска святост* на хърватския епископ Иван Томко Марнавич (Marnavitus, 1632).
9. Пътеписът *Турски писма* на френския дипломат Ожие Гизлен дьо Бузбек (Busbequius, 1581).
10. *Епитоме на съборите* на бележития за своето време полски учен и католически историк Симон Староволски (Starovolscius, 1653).
11. Сборник с жития на светци на венецианеца Пиетро Натали (De Natalibus, 1598).
12. *География* на Клавдий Птолемей.
13. Латински превод на коментарите на Геласий от Кизик към решенията на Никейския събор (Cyzicenus, 1599).
14. *Атлас* на Петер де Берт²⁰ (Bertius, 1603).
15. *Грижа за спасението на всички народи* на проповедника от кармелитския орден Томас де Хесус²¹ от гр. Баеса (Biatensis, 1613).

Важно е да добавим, че при цитирането на пасажи от тук посочените съчинения, на много места Петър Богдан скрупулозно е добавял в маргиналните си бележки и авторите на първични исторически извори, посочени в тези произведения, но те не са ползвани от него. Такива например са *Romana* и *Getica* на Йорданес²², хрониката на Йоан Зонара, на Георги Кедрин и Йоан Скилица, църковните истории на Сократ Схолостик, на Созомен, на Теодорет Кирски и др., обикновено в оригинал на гръцки език.

12. глава е преходна между втория и третия раздел на съчинението и заема особено място, в нея виждаме филолога Петър Богдан. За българите посочва, че трябва да са говорели на един и същ език със завареното славянско население, според него „славянски“²³. Преди идването на българите местното население говорело и пишело на латински език, като в доказателство той представя препис на текста на античен латински надпис, използван в градежа на църквата „Санта Мария“ в Чипровец, посвещение в чест на римската богиня Диана.

Трети раздел: История на католицизма.

В 13. глава Петър Богдан търси връзка между древните християни, живели по българските земи преди идването на българите, и своите съвременници. Стига до заключението, че няма достатъчно достоверни източници, които да посочат такава връзка. Признава, че не е в състояние да посочи в кой век „старите католици“, наричани на много места „нашите бащи, нашите предци“ (*nostrī antiqui, nostrī catholici*), са се заселили в българските земи, но за него е очевидно, че те са дошли от другаде.

От 14. до 18. глава авторът описва броя и битата на католиците, негови съвременници, в Чипровец, Железна, Копиловац и Клисурса, като уточнява: „нашето изложение се стремеше към тази цел още от самото начало...“. Тези глави напомнят най-много на стила на релациите на Петър Богдан, т.е. на писмените доклади до Конгрегацията за разпространение на вярата, една от основните цели на които била именно тази – да информира ръководителите за състоянието на мисионерското дело и за броя на католиците в даден регион.

¹⁹ Лат. Sixtus Senensis.

²⁰ Лат. Petrus Betrius. Фламандски историк и картограф, един от издателите на Клавдий Птолемей.

²¹ Лат. Thomas a Jesu Biatensis.

²² Петър Богдан изписва името му като Iornandes, както е изписано в труда на Мартин Кромер и откъдето е цитирано.

²³ Illud pręterea non est prętereundum, q(uo)d ii, qui cis Istrum venerunt, Bulgari videlicet, et hi, quos subiecerant populos, fuisse eiusdem lingue, sclavonicę scilicet (12. глава, fol. 318r).

14. глава съдържа няколко важни момента: изяснява смисъла на понятието „съотечественици“ (compatriotae), което присъства и в заглавието на съчинението: *Местообиталищата или местата, където ние и нашите съотечественици живеем сред българите, са местата, където древните ни предци са се установили, независимо дали петстотин години по-рано или петстотин години по-късно [...]*²⁴.

В следващото изречение „бащината земя“ е наречена „рождена земя“ (terra nativitatis): *Те (т.е. местообиталищата²⁵) са ни оставени по наследствено право и са общ родител за всички нас, рождена земя, и макар тя да е незначителна предвид броя на католиците, трябва да бъде на почит заради католическата вяра* (14. глава, fol. 320r). Тази мисъл е подкрепена с един от ключовите цитати в съчинението, взет от сборника с философски диалози на Франческо Петрарка, озаглавен *Лекове за лошата и добрата съдба*²⁶.

Към този раздел трябва да бъдат причислени и 19. и 20. глава, в които Петър Богдан излага някои данни за историята на католическата община в Чипровец преди идването на първия епископ от босненски произход Петър Салинат.

Основната тема, разгледана в 20. глава, са контактите на българското население с францискански мисионери от 14. в., споменато е и основаването на „старата кустодия България“ в рамките на Босненския викариат. Основният източник, ползван от Петър Богдан в тази глава, са прочутите *Анали на миноритите* на францисканския историограф Лука Вадинг (Waddingus, 1625 – 1654).

От 21. глава разказът се насочва към събития, за които Петър Богдан е черпил сведения от местни католици и очевидци. През 1592 г. група католици от Чипровец се отправя на поклонническо пътуване до манастира „Олово“ (лат. Plumbo) в Босна, където се намирала чудотворна икона на св. Богородица. Там те срещат за пръв път бъдещия епископ от новия период на кустодия България – Петър Салинат. С любов и почително отношение е описано началото на пастирската дейност на Петър Салинат в България, първо в качеството му на апостолически визитатор, а после и въздигането му до епископски сан.

Четвърти раздел: История на мисионерското дело на Петър Салинат. „Младите кълнове“, или павликяните около Никопол – темата за покръстването им започва от 28. глава и завършва в 34. глава. Основният извор в този раздел е съчинението на Мавро Орбини *Царството на славяните* (Orbini, 1601). Петър Богдан изказва открито своето несъгласие и възмущение по някои въпроси, свързани с времето на покръстването и италиятския произход на павликяните, според Орбини.

Пети раздел: Учредяване на кустодия България и Влахия. Покръстването на павликяните е оценено подобаващо в Рим, което води и до по-голяма автономност на българските католици, до отделянето и учредяването на независимата кустодия България и Влахия след смъртта на Петър Салинат. През същата 1624 г. е въздигнат и новият епископ на българските католици Илия Маринов.

Шести раздел: Събития във Влахия. Обхваща шестнадесет глави, от 43. до 58. глава.

Манастирът „Св. Франциск“ в столицата на влашките князе Търговище се оказва в центъра на конфликт между два клона на Францисканския орден – на миноритите обсерванти и на т.нар. конвентуалци. Главно действащо лице в този конфликт, проточил се години наред, е монахът Андрей Милорадович, противоречива личност, срещу която се насочва и възмущението на Петър Богдан. Споровете приключват чак в 58. глава в полза на обсервантите и с хрисовул, издаден от влашкия княз Константин Шербан в полза на миноритите в лицето на Сардикийския архиепископ Петър Богдан през 1656 г.

Седми раздел: Учредяване на Софийската архиепископия.

²⁴ Domicilia, seu habitationes, in quibus n(ost)ri compatriotę et nos habitamus inter Bulgaros, sunt sedes nostrorum antiquorum in quibus ante quingentos annos, vel post quingentos annos pedem fixerunt (14. глава, fol. 319v–320 r).

²⁵ Текстът в скоби е мой.

²⁶ De remediis utriusque fortunae (вж. Petrarca, 1581).

Предпоследният раздел от трактата на Петър Богдан обхваща дванадесет глави: от 59. до 70. Макар хронологично да предхожда някои събития в раздела за Влахия, темата за учредяването на Софийската архиепископия е по-значима и логично заема това място в изложението преди епилога.

Осми раздел: Епилог, озаглавен *Към любезния читател*, който съдържа и равносметка за написаното.

Накрая на настоящия кратък преглед, който в никакъв случай не отдава дължимото на този изключителен текст, ще завършим с един знаменателен пасаж от текста на ръкописа в седмия раздел.

През 1642 г. Петър Богдан представя в Рим молба за възстановяването на архиепископското достойнство на Софийската църква. След предварително разглеждане пред Конгрегацията за разпространение на вярата, въпросът е поставен на папата. На заседание възниква въпросът дали София и Сердика били един и същ град (!). Натоварен да се произнесе по въпроса бил библиотекарят на Ватиканската апостолическа библиотека, немецът Лука Холсте, един от най-видните учени и ерудити по онова време. Диалогът по-долу е частен разговор между Лука Холсте и Петър Богдан по време на разходка по улиците на гр. Рим:

A me quidem Sac(r)a Cong(regati)o requirit approbationem, utrum scil(ice)t Sardica et Sophia sit una, eademque Civitas? quapropter negotium hoc facile dissolvatur, et vobis dignitas Archiep(isco)palis concessa erit omnino, non t(ame)n Sophiæ, sed Scupi, q(ui)a Sardica, et Scupi est una Civitas; quod cum audivimus statim in ipso itinere subiunximus: R(everendissi)me D(omi)ne, advertat quid loquitur, quia Scupi, et Sophia magno intervallo inter se distant, suntque duę, et differentes Civitates; ipse v(er)o econtra suam confirmabat opinionem, et quodammodo excandescens ait, eamus ad libros; et nos ad illum; antequam ad libros accedamus, interrogare erit ne licitum? Respondit licitum: tunc nos Apud Civitatem Sardicen(sem) est ne fluvius aliquis? Respondit: Ischia, quę non longe distat à Civitate, et optimè dixit. Interrogatus item; Ischia vulgo Iskar, ubi exoneratur? ait perfluit Campum Sardicę, ac inter crepidines montis Hęmi maximo crepitu transiens, item planitiem percurrens Missię ad Aquilonem in Istrum exoneratur; optimeque respondit. Denuo requisitus: si aliquis fluvius Scupen(sem) Civitatem perfluit? Axius, inquit Vulgo Vardar; rogatus itaque Axius quorsum tendit? adiecit: ad sinum Tessalonicum, in eoque exoneratur, seu Thermęum sinum Macedoniam perfluens. Sat bene respondimus, eamus ergo ad libros. Introduxit nos in Palatio Ap(osto)lico, perduxitque libros Geograficos, et itineraria antiquorum Imperatorum, quos nos tunc p(ri)mum vidimus, diversasque alias tabulas. Percurrit universa, et tandem veritate reperta, certè magnę prudentię vir, conticuit ad tempus, deinde conversus ad nos ait: verè in hoc genere melius sciunt illi, qui oculis conspexerunt provincias, quam qui libros Geographicos legerunt (69. глава, fol. 403 r– 403v).

– *От мен ли наистина Светата конгрегация иска становище дали Сардика и София са един и същи град? Този въпрос ще се реши лесно, а на Вас така или иначе ще Ви бъде дадено архиепископско достойнство, но не на София, а на Скопие, понеже Сардика и Скопие са един и същ град.*

Като чухме това, му отговорихме още докато се разхождахме:

– *Многоуважаеми господине, внимавайте какво говорите, тъй като Скопие и София се намират на голямо разстояние помежду си и са два различни града! Той, напротив, държеше на своето мнение и даже се поразгореци: – Нека да идем в библиотеката!*

А ние му отвърнахме:

– *Преди да стигнем до книгите, може ли да Ви попитам нещо?
Той отговори:*

- Може.
- Тогава му зададохме въпроса:
- При град Сардика има ли река?
- Той отговори:
- Исхия, която минава недалеч от града.
- И правилно рече.
- Когато го попитахме къде се влива Исхия, известна с името Искър, той отвърна:
- Тече през Сардикийското поле и минава с голям грохот през полите на планината Хемус, после през Мизийското плато, и накрая се влива на север в Дунава.
- Той отговори отлично. Отново го попитахме дали някаква река минава през град Скопие. Той отвърна:
- Река Аксий, известна като Вардар.
- Попитахме го накъде тече Аксий. Той добави:
- Влива се в Солунския или Термейския залив, като минава преди това през Македония. – Много добре, отвърнахме, нека сега да идем при книгите!
- Той ни заведе в Апостолическия дворец и извади географски книги и итинерарии на древните императори, каквито тогава видяхме за пръв път, както и най-различни карти. Прегледа всичко и като разбра истината, бидейки наистина мъж с голяма начетеност, замълча за миг, после се обърна към нас с думите:
- Наистина в този род неща повече знания имат онези, които с очите си са виждали тези провинции, отколкото онези, които са чели географски книги!

Горните редове са изключително красноречиви и не се нуждаят от коментар, те показват колко незадоволителни са били познанията за българските земи дори у найобразованите европейски умове, както и бремето на апостолската и просветителска отговорност, която е носел на плещите си главата на българските католици в този момент. Този диалог е свързан и с една от основните теми, които вълнуват Петър Богдан в творчеството му: темата за София, свързана с християнското минало и със статута на Софийската архиепископска катедра.

Вероятно срещата с ерудирания библиотекар през 1642 г. е оказала влияние върху Петър Богдан за бъдещата работа върху капиталния му труд. Малко по-късно, в писмо от 1643 г., той пише: „Ако имах време, бих могъл да приготвя някое съчинение на нашия език против схизматиците, като превода разни неща от латински автори, които са писали против тях, но нямам време“ (Милев, 1914, с. 117).

В заключение можем да посочим, че първите наблюдения върху историческия трактат на Петър Богдан изглеждат многообещаващи. С преоткриването на трактата се поставя успешен завършек на дългогодишни безплодни издирвания и се обогатява неимоверно нашата представа за мащаба на латинската историографска традиция на българите католици, продължена през 18. век след разгрома на Чипровското въстание извън пределите на тогавашните български земи. Тази традиция е продължена от непроучените докрай исторически съчинения на Блазиус Клайнер и на Франьо Ксавиер Пеячевич, както и от Бешеновската хроника²⁷.

БИБЛИОГРАФИЯ:

- Димитров, Б. (1985)** Български политик и историк от XVII век. София, 1985. (*Dimitrov, B. Balgarski politik i istorik ot XVII vek. Sofia, 1985.*)

²⁷ Машабната история на францисканеца Блазиус Клайнер, *Archivium tripartitum*, е частично публикувана (вж. Клайнер, 1977; Мадяр, Марковска, Бур, Заимова, 1999). Вж. публикацията на Елия Маринова за Бешеновската хроника, в която тя очертава и някои основни характеристики на историографската традиция на българите католици (Маринова, 2017). Историята на Франьо Пеячевич е изцяло непубликувана.

- Дуйчев, И. (1939)** Описанието на България от 1640 г. на архиепископа Петър Богдан. // *Архив за поселищни проучвания*, год. II, кн. 2. София, 1939/40, с. 174 – 210. (*Duychev, I. Description of Bulgaria in 1640 by Archbishop Petar Bogdan. // Arhiv za poselishtni prouchvaniya*, god. II, kn. 2. Sofia, 1939/40, s. 174 – 210.)
- Илиева, Л. (2018)** Открит е първият трактат върху българската история: Петър Богдан, за древността на бащината земя и за българските неща. // *Балканистичен форум*, №1, 2018, с. 98 – 103. (*Ilieva, L. The First Tractate on Bulgarian History Found: Petar Bogdan, On the Antiquity of the Father's Land and on the Bulgarian Things. // Balkanistischen forum*, №1, 2018, s. 98 – 103.)
- Клайнер, Б. (1977)** История на България от Блазиус Клайнер, съставена в 1761 г. София, 1977. (*Klayner, B. Istoriya na Bulgariya ot Blazius Klayner, sastavena v 1761 g. Sofia, 1977.*)
- Мадяр, И., Д. Марковска, М. Бур, Р. Заимова (1999)** Хроника на българското францисканство (XIV – XVIII в.), съставена през 1775 г. в гр. Алвинц от Блазиус Клайнер (Archivium tripartitum – III). София, 1999. (*Madyar, I., D. Markovska, M. Bur, R. Zaimova. Hronika na balgarskoto frantsiskanstvo (XIV – XVIII v.), sastavena prez 1775 g. v gr. Alvints ot Blazius Klayner (Archivium tripartitum – III). Sofia, 1999.*)
- Маринова, Е. (2017)** Структура и източници на Бешеновската хроника. // *Балканистичен форум* 2017, № 3, с. 135 – 152. (*Marinova, E. Structure and Sources of the Parish History of Old Beshenov. // Balkanistic forum 2017, № 3, s. 135 – 152.*)
- Милев, Н. (1914)** Католишката пропаганда в България през XVII век. Историческо изследване с приложения от Н. И. Милев. София, 1914. (*Milev, N. Katolishkata propaganda v Bulgaria prez XVII vek. Istoricheskoto izsledvane s prilozheniya ot N. I. Milev. Sofia, 1914.*)
- Baronius, C. (1586)** Martyrologium Romanum ad novam kalendarii rationem, et Ecclesiasticae historiae veritatem restitutum. Gregorii XIII. Pont. Max. iussu editum. Accesserunt notationes atque tractatio de Martyrologio Romano. Auctore Caesare Baronio Sorano congregationis Oratorii presbytero. Romae, 1586.
- Baronius, C. (1864 – 1883)** Caesaris S. R. E. Card. Baronii Od. Raynaldi et Jac. Laderchii congregationis oratorii presbyterorum Annales Ecclesiastici denuo excusae et ad nostra usque tempora perducti ab Augustino Theiner. Vol. I–XXXVII. Parisiis, 1864 – 1883.
- Bertius, P. (1603)** P. Bertii Tabularum geographicarum contractarum libri quinque, cum luculentis singularum Tabularum explicationibus. Editio secunda. Amstelodami, 1603.
- Biatensis, T. (1613)** De procuranda salute omnium gentium, schismaticorum, haeticorum, iudaeorum, sarracenorum, caeterorumque infidelium libri XII. Quibus impiissimarum sectarum, maxime orientalium, ritus ad historiae fidem narrantur, errores ad veritatis lucem confutantur. Accedit pro laborantibus infideles brevis cassum resolutio, gratiarum ac privilegiorum compendium, & pro conversis catechismus. Cum indicibus rerum et materiarum copisissimis. Auctore R. P. Thoma à Iesu Biatensi, ordinis Carmelitarum Discalceatorum in Belgio superiore. Antverpiae, 1613.
- Bonfinius, A. (1606)** Antonii Bonfinii rerum Ungaricarum decades quatuor cum dimidia; his accessere Ioan. Sambuci aliquot appendices, et alia; una cum priscorum Regum Ungariae decretis, seu constitutionibus; quarum narrationes Bonfinii obiter meminere; et quae pagina 16. indicat. Tertium omnia recognita, emendata, et aucta per Ioann. Sambucum. Hanoviae, 1606.
- Busbequius, A. (1581)** Itinera Constantinopolitanum et Amasianum ab Augerio Gislenio Busbequii, etc D. ad Solimannum Turcarum Imperatorem C. M. oratore confecta. Antverpiae, 1581.
- Cromerus, M. (1589)** Martini Cromeri Varmiensis Episcopi Polonia: sive de origine et rebus gestis Polonorum libri XXX. Coloniae Agrippinae, anno 1589.
- Cyzicenus, G. (1599)** Γελασίου τοῦ Κυζικηνοῦ Σύνταγμα τῶν κατὰ τὴν ἐν Νικαίᾳ ἁγίαν σύνοδον παρχθέντων. Gelasii Cyziceni Commentarius Actorum Nicaeni Concilii Cum Corollario Theodori Presbyteri, de Incarnatione Domini. Nunc primum græce prodeunt, ex opt. Bibliothecis, interprete Rob. Balforeo Scoto, cum eiusdem notis. Lutetiae, 1599.

- De Gregorio, M. (1617)** Ad Concilii Tridentini margaritas, Adm. R. P. Mauritii de Gregorio Siculi Cameratensis Ord. Praedicatorum Theol. illustriss. D. Oratii Aquaviva Episcopi Calatini. Hyacinthus. Venetiis, 1617.
- De Natalibus, P. (1598)** Catalogus sanctorum et gestorum eorum ex diversis voluminibus collectis: editus a reverendissimo in Christo Patre D(omi)no Petro de Natalibus de Venetiis Dei gratia episcopo Equilino, 1598.
- Marnavitiu, I. (1632)** Regiae sanctitatis Illyricanae foecunditas a Ioanne Tomco Marnavitiu Bosnensi edita. Roma, 1632.
- Orbini, M. (1601)** Il Regno de gli Slavi, hoggi corrottamente detti Schiavoni. Historia di don Mauro Orbini Rauseo Abbate Melitense. Nella quale si vede l'Origine quasi di tutti i Popoli, che furono della Lingua Slava, con molte, & varie guerre, che fecero in Europa, Asia, & Africa; il progresso dell'Imperio loro, l'antico culto & il tempo della loro conversione al Christianesimo. E in particolare veggonsi i successi de' Rè, che anticamente dominarono in Dalmazia, Croatia, Bosna, Servia, Russia, & Bulgaria. Pesaro, 1601.
- Petrarca, F. (1581)** Francisci Petrarchae Florentini, philosophi, oratoris, et poetae clarissimi... Opera quae extant omnia. Basileae, 1581.
- PL** Migne, J.-P, ed., Patrologiae cursus completus. Series Latina, I – CCXXI. Parisiis, 1844 – 1866.
- Sagax, L. (1569)** Historiae miscellae a Paulo Aquilegiensi Diacono primum collectae, post etiam à Landulpho Sagaci auctae productaeque ad Imperium Leonis III id est annum Christi DCCCVI. Basileae, 1569.
- Schermann 1907** Schermann, T. (ed.) Prophetarum vitae fabulosae indices apostolorum discipulorumque Domini Dorotheo, Epiphano, Hippolyto aliisque vindicata. Lipsiae, 1907, p. 131 – 163.
- Senensis, S. (1566)** Bibliotheca Sancta a F. Sixto Senensi, ordinis Praedicatorum, ex praecipuis catholicae ecclesiae autoribus collecta, et in octo libros digesta; quorum inscriptiones sequens pagina indicabit. Venetiis, 1566.
- Spondanus, H. (1660)** Henrici Spondani Mauleosolensis Apamiarum in Gallia Narb. episcopi & Regi Christianissimo a sanctioribus Consillis, Epitome Annalium Ecclesiasticorum Caesaris Baronii S. R. E. Presbyteri Cardinalis Bibliotecarii Apostolici. Vol. I–II. Lugduni, 1660.
- Starovolscius, S. (1653)** Epitome Conciliorum tam Generalium, quam Provincialium in Graeca et Latina Ecclesia celebratorum, quaecumque reperiri potuerunt. Itemque vitarum Romanorum Pontificum Epistolarum Decretalium & diversarum Sanctionum eorum cum Chronologica et Historica observatione a Simone Starovolscio, Primicerio Tarnoviensi. Libris XXVI. comprehensa. Romae, 1653.
- Vialart, Ch. (1641)** Geographia Sacra, sive notitia antiqua episcopatum Ecclesiae universae. Ex Conciliis, Patribus, Historia Ecclesiastica, & Geographis antiquis excerpta. Authore R. in Christo Patre Carolo a Sancto Paulo Abbate Fuliensi, et Congregationis Fuliensis Superiore Generali, necnon Abrincensi Episcopo designato. Lutetiae Parisiorum, 1641.
- Vandini, R. (1886)** Appendice prima al Catalogo dei codici e manoscritti posseduti dal Marchese Giuseppe Campori compilata da Raimondo Vandini, dal sec. XIII al sec. XIX inclusive. Modena, 1886.
- Waddingus, L. (1625 – 1654)** Annales Minorum in quibus res omnes trium ordinum a S. Francisco institutorum ex fide ponderosius afferuntur, calumniae refelluntur, praeclara quaeque monumenta ab oblivione vendicantur. Authore R. P. F. Luca Waddingo Hiberno Manapiensi, olim apud Salmanticenses, nunc in Urbe sacrae Theologiae Professore. Vol. I–VIII. Lugduni, 1625 – 1654.